

ANDRZEJ LEWANDOWSKI

Ocena wielkości samozapłodnienia u modrzewia polskiego

Lewandowski, A. 1993. Estimation of self-fertilization rate in Polish larch. *Arbor. Kórnickie*, 38: 35–41.

Abstract. Self-fertilization rates were estimated with rare isozyme markers in ten trees from a natural stand of Polish larch. Differences in the levels of selfing rates between trees were found. The average selfing rate (\pm standard deviation) over loci and trees was $9(\pm 2)\%$.

Additional key words: *Larix decidua* subsp. *polonica*, electrophoresis, rare isozyme markers.

Address: A. Lewandowski, Polish Academy of Sciences, Institute of Dendrology, 62-035 Kórnik, Poland.

Accepted for publication, March 1993.

WSTĘP

Modrzew europejski (*Larix decidua* Mill.) wraz z jego podgatunkiem – modrzewiem polskim (*Larix decidua* subsp. *polonica* (Racib.) Domin) jest jednym z cenniejszych drzew lasotwórczych w Polsce. Sugeruje się, że występowanie naturalnych populacji modrzewia w formie niewielkich grup rozproszonych drzew oraz posiadanie nietłotnego, pozbawionego komór powietrznych pyłku, może ograniczać swobodny przepływ genów między populacjami oraz sprzyjać dużej wsobności (Mejnartowicz i Bergmann, 1975).

W porównaniu do innych gatunków drzew iglastych, modrzew europejski charakteryzuje się produkcją szczególnie dużej liczby pustych nasion. Przypuszcza się, że jedną z głównych przyczyn tego zjawiska jest samozapłodnienie. Kosiński (1986) badając przyczyny powstawania pustych nasion u modrzewia europejskiego stwierdził, że po kontrolowanym samozapłodnieniu zamiera 85-100% zapłodnionych zalążków. Jednak, jak dotąd, informacje na temat poziomu naturalnego samozapłodnienia dla całego rodzaju *Larix* są bardzo skąpe (Knowles i in., 1987; Lewandowski i in., 1991).

Celem prezentowanej pracy było określenie poziomu samozapłodnienia w nasionach jednej z populacji modrzewia polskiego. Informacja ta, obok walorów poznawczych, ma ważny aspekt praktyczny. W przypadku stwierdzenia w populacji drzew z genetycznie uwarunkowanymi tendencjami do zawiązywania dużej liczby pełnych nasion po samozapłodnieniu, należy zrezygnować z pozyskiwania od nich nasion przeznaczonych do produkcji materiału szkółkarskiego. Ponadto zróżnicowanie drzew pod względem poziomu samozapłodnienia może komplikować analizę danych w testach potomstwa z wolnego zapylenia (Perry i Dancik, 1986).

MATERIAŁ I METODY

Materiałem do badań były nasiona modrzewia polskiego (*Larix decidua* subsp. *polonia* (Racib.) Domin) zebrane oddzielnie z 23 drzew rosnących na terenie oddziału 133c Leśnictwa Ciechostowice. Zbioru szyszek dokonano w roku 1987, który był dla modrzewia rokiem średniego urodzaju. Populacja, w skład której wchodzi wyżej wymienione drzewa, jest pozostałością jednej z najlepiej udokumentowanych naturalnych populacji modrzewia polskiego na terenie naszego kraju (Kulesza, 1927).

Na wstępie, w celu znalezienia drzew posiadających rzadkie allele, przeanalizowano elektroforetycznie 11 systemów enzymatycznych w ekstraktach z makrogametofitów badanych drzew. Spośród 23 drzew, dziesięć posiadało rzadkie allele w jednym z następujących loci: *gdh*, *mdh1*, *mdh2*, *mdh3*, *shdh*, *srhdh*. Wymienione loci okazały się bardzo dobrymi markerami genetycznymi dla modrzewia europejskiego (Lewandowski i Mejnartowicz, 1990) i posłużyły do wykonania prezentowanej pracy. Dla każdego z 23 drzew zbadano równocześnie makrogametofity i zarodki z 60 nasion powstałych w wyniku wolnego zapylenia.

Z każdego nasiona oddzielano tkankę makrogametofitu od zarodka. Makrogametofit homogenizowano w 35 μ l, a zarodki w 15 μ l buforu homogenizacyjnego Tris-HCl pH 7,2. Do 50 ml buforu homogenizacyjnego dodawano 75 μ l 2-merkptoetanolu i 3 krople Tritonu X-100. Homogenatem nasączano paski bibuły Whatmann 3MM o wymiarach 3 \times 8 mm i наносono na żel. Na każdej płycie z żelem układano po 50 skrawków z białkowych homogenatem.

Elektroforezę ekstraktów z makrogametofitów i zarodków prowadzono w 12% żelu skrobiowym. Do rozdzielu poszczególnych białek enzymatycznych zastosowano dwa systemy buforowe. System I według Ridgeway i in. (1970). Bufor elektrodowy: 0,3 M kwas borowy, 0,06 M wodorotlenek litu, pH 8,2. Bufor żelowy: 0,03 M Tris, 1% buforu elektrodowego, odczyn wyrównany kwasem cytrynowym do wartości pH 8,5. System II według Siciliano i Shaw (1976). Bufor elektrodowy: 0,13 M Tris, 0,043 M kwas cytrynowy,

pH 7,0. Bufor żelowy przygotowywano przez rozcieńczenie buforu elektrodowego wodą destylowaną w stosunku 1:10. Rozdziały elektroforetyczne prowadzono przez 2,5 godziny, stosując prąd o natężeniu ok. 40 mA i napięciu 120 V na jedną płytę żelę dla systemu buforowego I oraz przez 2,5 godziny przy natężeniu prądu ok. 30 mA i napięciu 90 V na jedną płytę żelę dla systemu buforowego II. Do barwienia enzymów zastosowano, z pewnymi modyfikacjami, skład mieszanin barwiących podanych w zbiorczej pracy Cheliak i Pitel (1984). Po barwieniu żełe utrwalano i odczytywano, porównując otrzymane wyniki ze wzorcami. Do oznaczeń enzymów, loci i alleli przyjęto system, który zaproponowali Allendorf i in. (1977) oraz Yeh i O'Malley (1980). Locus, dla którego prążki charakteryzowały się największym tempem migracji podczas trwania elektroforezy, w kierunku anody oznaczono jako 1, następny jako 2 itd. Najczęstszy allel w locus oznaczono wartością 100. Poszczególnym allelom w danym locus przypisywano liczbę wskazującą względną szybkość wędrówki określonej frakcji w elektroforezie, w stosunku do frakcji najczęściej występującej (oznaczonej jako 100).

Liczebność nasion (s) powstałych w wyniku samozapłodnienia oszacowano na podstawie analizy puli wyłącznie żywych nasion. Tak rozumianą wielkość (s) nazwano umownie samozapłodnieniem, zdając sobie sprawę, że jest to wartość zanizona w stosunku do faktycznej wielkości samozapłodnienia. Nie uwzględnia ona między innymi puli pustych i martwych nasion powstałych w wyniku tego procesu.

Do obliczenia wielkości samozapłodnienia (s) posłużono się metodą wykorzystującą rzadkie allele (Müller, 1976; Rudin i in., (1986), gdzie:

$$s = 2(p_m - p_p)$$

p_m – częstość rzadkiego allelu wniesionego przez gamety męskie (pyłek) w zarodkach powstałych w wyniku wolnego zapylenia badanego drzewa, heterozygotycznego pod względem rzadkiego allelu;

p_p – częstość rzadkiego allelu w puli pyłku wyliczona na podstawie analizy zarodków drzew badanej populacji z wyłączeniem zarodków drzew z rzadkim allelem.

W przypadku gdy $p_p \geq p_m$ wartość samozapylenia przyjmowano za równą zero. Wartość odchylenia standardowego wielkości s obliczono według wzoru: $\sqrt{s(1-2s)/N}$ (Adams i Joly, 1980), gdzie N jest liczbą badanych nasion.

WYNIKI I DYSKUSJA

Oszacowana wielkość samozapłodnienia (s) jest różna w zależności od badanego drzewa, wynosząc od 0 dla drzew oznaczonych numerami 1, 2 oraz 23 do 18% dla drzewa 9 i 24 (dla drzewa 24 szacunek na podstawie rzadkiego allelu w locus *Shdh*) (tab. 1). Dwa drzewa, 8 i 24, posiadały rzadkie allele

jednocześnie w dwu loci, odpowiednio: Mdh3 i Shdh oraz Gdh i Shdh. Dla tych drzew możliwym było niezależne obliczenie wartości s z częstości rzadkich alleli dla dwóch różnych loci. Wartości te były identyczne dla drzewa 8 i wynosiły 14%. Natomiast dla drugiego z drzew, oznaczonego numerem 24, wartości te odbiegały od siebie, wynosząc odpowiednio 8% (na podstawie analizy locus Gdh) oraz 18% (na podstawie analizy locus Shdh). Wydaje się, że różnice w oszacowanej wielkości samozapłodnienia, na podstawie analizy locus Gdh i Shdh, dla drzewa 24 wynikają z faktu, że w pobliżu analizowanego drzewa może rosnąć drzewo z rzadkim allelem Shdh-70, co spowodowałoby znaczne zawyżenie obliczonej wielkości samozapłodnienia. Niestety, ze względów finansowych niemożliwym było przebadanie wszystkich drzew w populacji. Obliczona średnia wartość samozapłodnienia na podstawie 12 obserwacji u 10 drzew wyniosła 9% ($\pm 2\%$).

Tabela 1

Obliczone wartości samozapłodnienia: p_m – częstość rzadkiego allelu wniesionego przez pyłek w zarodkach powstałych w wyniku wolnego zapylenia analizowanego drzewa z rzadkim allelem, p_p – częstość rzadkiego allelu w puli pyłku obserwowanej na podstawie analizy zarodków drzew badanej populacji, s – wielkość samozapłodnienia (z odchyleniem standardowym w nawiasach). Estimates of selfing rates: p_m – frequency of marker allele in the pollen cloud for embryos of tree carrying the rare marker allele, p_p – frequency of marker allele in pollen clouds of investigated trees, s – selfing rate (with standard deviation in parentheses).

Drzewo Tree	Locus	Allel	p_m	p_p	s (SE)
1	Gdh	85	0,00	0,04	0,00 (0)
2	Srdh	85	0,00	0,02	0,00 (0)
3	Gdh	85	0,05	0,04	0,02 (0,02)
8	Mdh3	40	0,13	0,06	0,14 (0,04)
	Shdh	70	0,10	0,03	0,14 (0,04)
9	Mdh2	110	0,10	0,01	0,18 (0,04)
13	Mdh2	110	0,07	0,01	0,12 (0,04)
18	Mdh1	125	0,10	0,07	0,06 (0,03)
21	Mdh1	125	0,13	0,07	0,12 (0,04)
23	Gdh	85	0,02	0,04	0,00 (0)
24	Gdh	85	0,08	0,04	0,08 (0,03)
	Shdh	70	0,12	0,03	0,18 (0,04)
średnio (SE): mean					0,09 (0,02)

Wartość ta jest stosunkowo niska i podobna do oszacowanych wielkości samozapłodnienia u innych gatunków drzew iglastych, tym bardziej, że wielkość samozapłodnienia dla poszczególnych gatunków oscyluje niekiedy w dość szerokim zakresie (Müller, 1977; Mitton i in., 1977; El-Kassaby i in., 1981; King i in., 1984; Boyle i Morgenstern, 1986; Perry i Dancik, 1986). Wielkość s obliczona dla pięciu populacji *Larix laricina*

wahała się od 9% do 46%, przy czym populacje o większym zagęszczeniu charakteryzowały się mniejszym samozapłodnieniem (K nowles i in., 1987). Różnice w oszacowaniu wartości s dla poszczególnych gatunków wynikają także z rodzaju zastosowanej metody obliczeń, a wykorzystana w pracy metoda rzadkich alleli powoduje niekiedy dość znaczne zawyżenie oceny samozapłodnienia.

Lew andowski i in. (1991) analizowali wcześniej tę samą partię nasion, wyznaczając współczynniki kojarzenia niekrewniaczego, stwierdzili 6% wartość samozapłodnienia. Oszacowania w prezentowanej pracy metodą rzadkich alleli wielkość samozapłodnienia odbiega tylko nieznacznie od wcześniejszego szacunku i jest kolejnym dowodem na istnienie u modrzewia europejskiego w puli żywych nasion, nasion będących wynikiem samozapylenia.

Zaobserwowane różnice pomiędzy poszczególnymi drzewami pod względem ilości przeżywających nasion, które powstały w rezultacie samozapłodnienia (od 0 do 18%) są zgodne z wcześniejszymi obserwacjami u modrzewia europejskiego. Drzewo to uważane jest przez większość autorów za prawie samosterylne, dające bardzo mało pełnych nasion po samozapyleniu, przy jednocześnie dużym indywidualnym zróżnicowaniu pod względem tej cechy (Langner, 1951; Gothe, 1952; Kosiński, 1986). Kosiński (1986) badając przyczyny powstania pustych nasion stwierdził, że wśród modrzewi rosnących na plantacji nasiennej w Kórniku, liczba pełnych nasion po kontrolowanym samozapyleniu nie przekraczała w większości przypadków 10%. Obniżona płodność towarzysząca samozapyleniu jest przede wszystkim efektem obciążenia genetycznego, ujawniającego się wskutek homozygotyzacji tak zwanych czynników letalnych, powodujących śmierć zarodków (Kosiński 1986).

Różnice między poszczególnymi drzewami, w wielkości samozapylenia mogą być również wynikiem braku synchronizacji między początkiem pylenia a receptywnością kwiatów żeńskich. Jest prawdopodobnym, że niektóre drzewa, ze względu na różnice między czasem kwitnienia męskiego i żeńskiego, nie mają praktycznie szans na samozapłodnienie, co jest dla gatunku zjawiskiem niezmiernie korzystnym. Niestety, w badanej populacji nie prowadzono obserwacji fenologicznych. Natomiast Kosiński (1986) prowadząc obserwacje fenologiczne w archiwum klonów modrzewia europejskiego na Zwierzynicy stwierdził, że początek pylenia i receptywności kwiatów żeńskich miały miejsce tego samego dnia tylko u dwóch na 29 analizowanych szczeplów.

U modrzewia europejskiego może występować duże samozapylenie spowodowane małą lotnością, pozbawionego komórek powietrznych pyłku. Jednak z powodu braku morfologicznych systemów niezgodnościowych, zapobiegających samozapyleniu i samozapłodnieniu, wystąpienie czynników izolacyjnych o charakterze genetycznym, powoduje dużą śmiertelność zarodków powstałych po samozapłodnieniu, wynikiem czego obserwowana duża liczba pustych nasion (Kosiński, 1986). Pomimo dużej śmiertelności zarodków powstałych w wyniku samozapłodnienia, część z nich przeżywa, stanowiąc średnio w populacji z Ciechostowic 9% całej puli żywych nasion.

STRESZCZENIE

Stosując metodę rzadkich alleli, oszacowano wielkość samozapłodnienia u dziesięciu drzew modrzewia polskiego, pochodzących z populacji Ciechostowice. Stwierdzono różnice pomiędzy drzewami pod względem liczby przeżywających nasion, które powstały w rezultacie samozapłodnienia. Obliczona średnia wartość samozapłodnienia wyniosła $9(\pm 2)\%$.

LITERATURA

- Adams W.T., Joly R.J. 1980. Genetics of allozyme variants in loblolly pine. *J. Hered.*, 71: 33-40.
- Allendorf F.W., Mitchell N., Ryman N., Stahl G., 1977. Isozyme loci in brown trout (*Salmo trutta* L.): detection and interpretation from population data. *Hereditas*, 86: 179-180.
- Boyle T.J.B., Morgenstern E.K. 1986. Estimates of outcrossing rates in six populations of Black Spruce in central New Brunswick. *Silvae Genet.*, 35: 102-106.
- Cheliak W.M., Pitel J.A. 1984. Techniques for starch gel electrophoresis of enzymes from forest tree species. Information Report PI-X-42 Petawawa National Forestry Institute.
- EL-Kassaby Y.A., Yeh F.C., Sziklai O. 1981. Estimation of the outcrossing rate of Douglas-Fir (*Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franco) using allozyme polymorphism. *Silvae Genet.*, 30: 182-184.
- Gothe H. 1952. Einige Kreuzungsversuch mit *Larix europea* D.C. Herkunft Schilitz und *Larix leptolepis* Gord. *Z. Forstgenetik Fortpflanzenzucht*, 1: 108-110.
- King J.N., Dancik B.P., Dhir N.K. 1984. Genetic structure and mating system of white spruce (*Picea glauca*) in seed production area. *Can. J. For. Res.*, 14: 639-643.
- Knowles P., Furnier G.R., Aleksiuik M., Perry D.J. (1987). Significant levels of self-fertilization in natural populations of tamarack. *Can. J. Bot.*, 65: 1087-1091.
- Kosiński G. 1986. Przyczyny powstawania pustych nasion u modrzewia europejskiego (*Larix decidua* Mill.). *Arbor. Kórnickie*, 31: 107-182.
- Kulesza W. 1927. Modrzew polski na Górze Chełmowej i w Majdowie pod Skarżyskiem. *Sylwan*, 4: 221-227.
- Langner D. 1951. Kreuzungsversuche mit *Larix europea* D.C. und *Larix leptolepis* Gord. *Z. Forstgenetik Fortpflanzenzucht*, 1: 2-18.
- Lewandowski A., Mejnartowicz L. 1990. Inheritance of allozymes in *Larix decidua* Mill. *Silvae Genet.*, 39: 184-188.
- Lewandowski A., Burczyk J., Mejnartowicz L. 1991. Genetic structure and the mating system in an old stand of Polish larch. *Silvae Genet.*, 40: 75-79.
- Mejnartowicz L., Bergmann F. 1975. Genetic studies on European larch (*Larix decidua* Mill.) employing isoenzyme polymorphism. *Genet. Polon.*, 16: 29-35.
- Mitton J.B., Linhart Y.B., Hamrick J.L., Beckman J.S. 1977. Observation on the genetic structure and mating system of ponderosa pine in the Colorado Front range. *Theor. Appl. Genet.*, 51: 5-13.
- Müller G. 1976. A simple method of estimating rates of self-fertilization by analysing isozymes in tree seeds. *Silvae Genet.*, 25: 15-17.
- Müller G. 1977. Investigation on the degree of natural self-fertilization in stands of Norway Spruce (*Picea abies* (L.) Karst.) and Scots Pine (*Pinus sylvestris* L.). *Silvae Genet.*, 26: 207-217.

- Perry D.J., Dancik B.P. 1986. Mating system dynamics of Lodgepole Pine in Alberta, Canada. *Silvae Genet.*, 35: 190-195.
- Ridgeway G.J., Sherburne S.W., Lewis R.D. 1970. Polymorphism in the esterases of Atlantic herring. *Trans. Am. Fish. Soc.*, 99: 147-151.
- Rudin D., Muona O., Yazdani R. 1986. Comparison of the mating system of *Pinus sylvestris* in natural stands and seed orchards. *Hereditas*, 104: 15-19.
- Siciliano M.J., Shaw C.R. 1976. Separation and visualization of enzymes on gels. *Chromatographic and electrophoretic techniques*. Heinemann, London: 185-209.
- Yeh F.Ch., O'Malley D.O. 1980. Enzyme variations in natural populations of Douglas-fir, *Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franco, from British Columbia. 1. Genetic variation patterns in coastal populations. *Silvae Genet.*, 29: 83-92.